

FELSEFE DÜNYASI

2009/1 Sayı: 49 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof.Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof.Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. Veli URHAN
Doç. Dr. İsmail KÖZ
Yrd. Doç.Dr. Levent BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

P.K 21 Yenışehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 15 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No:11 Y.Mahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

DELEUZE VE GUATTARI'NİN ARZU FELSEFESİ ve POLİTİKASI

Kasım Küçükalp*

Giriş

Geleneksel felsefe kavrayışları ve problematikleriyle kıyaslandığında, çağdaş Batı felsefesinin en ayırt edici yönünün, felsefenin, salt teorik bir disiplin olmaktan çıkmak suretiyle, gittikçe etik ve politik meselelere odaklı bir düşünce etkinliği haline gelmesi olduğu söylenebilir. Bu hususla bağlantılı olarak, çağdaş düşüncenin ayırıcı bir diğer özelliği de, felsefe, edebiyat, sanat, estetik, psikoloji, sosyal teori vb. disiplinlerin zaman zaman birbirleriyle etkileşim içerisinde, zaman zaman da aralarındaki birtakım ayırımların dahi ortadan kalktığı bir düşünme etkinliği içerisinde birbirine nüfuz etmesidir. Birçok çağdaş düşünürün de altını çizdiği üzere, gerek felsefenin, etik ve politik mevzuların ön plana çıktığı bir muhteva kazanmasında, gerekse disiplinler arasındaki ayırımların ortadan kalkmasında etkili olan en önemli husus, klasik ve modern düşünce ve teorilerin, büyük ölçüde rasyonel bir epistemolojinin vücut vermiş olduğu özcü, evrenselci ve totalleştirici bir söylem pratiğine sahip olması gerçeğinde karşılığını bulur.

Aralarında G. Deleuze ve F. Guattari'nin de zikredildiği birçok post-yapısalcı ve post-modern düşünür, klasik ve modern Batı düşüncesine yönelik geliştirmiş oldukları eleştiriler bağlamında, rasyonalist, özcü ve evrenselci felsefe kavrayışlarının ileri sürülen varlık ve hakikat telakkilerinin, nihayetinde totalleştirici bir söylem içerisinde farklılıkları, oluşu ve yaşamı yadsıyan bir düşünce tarzına vücut verdiğini ileri sürmüştür. Söz konusu düşünürlere göre, klasik ve modern felsefelerde ileri sürülen rasyonel ve evrensel bilgi ve hakikat teorileri, gerek Batı'nın bizi kendisi içerisinde gerekse Batılı olmayan dünyada farklı düşünce ve felsefelerin imkânını ortadan kaldırdığı gibi, etik ve politik alanda da bir özdeşlik mantığı içerisinde farklı yaşam tarzlarının ve kimlik biçimlerinin yadsınmasına vücut vermiştir.

Kanaatimizce Deleuze ve Guattari tarafından kaleme alınan *L'Anti-Oedipe: Capitalism et Schizophrenia* [Anti-Ödip: Kapitalizm ve Şizofreni] ve *Mille Plateaux: Capitalism and Schizophrenia* [Bin Yayla: Kapitalizm ve Şizofreni] adlı eserlerde geliştirilen ve bir arzu felsefesi veya politikası olarak niteleyebileceğimiz düşünce tarzı da, farklılıkları, tekilliği ve oluşu olumlayan bir teori/pratik arayışına tekabül etmektedir. Elbette ki, Deleuze ve Guattari'nin çalışmalarında, farklılık, tekillik ve oluşu olumlayan boyut yalnızca bir arzu analizi ekseninde kalmamaktadır. Bununla birlikte, başta Deleuze olmak üzere, onların çığırına koymuş oldukları düşünce tarzının pratik yansıma veya daha ihtiyatlı bir ifadeyle imalarını en iyi şekilde, kendilerinin doğası itibarıyla devrimci olduğunu düşündükleri arzu analizlerinde bulması nedeniyle, biz de çalışma-

* Dr. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı

mızda, zaman zaman onların düşüncelerinin başka boyutlarına da göndermede bulunmakla birlikte, yoğunluklu olarak arzu analizlerine odaklanacağız.

Arzu Felsefesi ve Politikasının Etikası Olarak Anti-Oedipus

Oldukça genel bir değerlendirmeye ifade edildiğinde, Deleuze ve Guattari'nin, *Kapitalizm ve Şizofreni* adlı çalışmalarının, gerek geleneksel teorik ve pratik felsefelerden bir kopuşa veya özgürleşmeye işaret etmesi, gerekse çağdaş dünyanın kapitalist yaşam pratiklerinin radikal bir eleştirisini sunması bakımından son derece devrimci bir arzu felsefesi, etiği veya politikası olarak okunması mümkündür. Zira Foucault'nun, söz konusu çalışmanın İngilizce baskısına yazmış olduğu önsözde de ifade ettiği üzere, yeni bir teorik gönderme olarak okumanın büyük bir hata olacağı *Anti-Oedipus*, arzunun mahiyetine odaklanan teorik bir çalışma olmaktan ziyade, arzunun nasıl olup da düşünce, söylem ve eylem alanlarına dâhil edildiğine; güçlerini nasıl olup da politika alanında ve kurulu düzenin tersyüz edilmesi sürecinde genişletebildiğine ve hatta genişletmesi gerektiğine odaklanan bir çalışma olarak, en iyi şekilde bir *etika* kitabı olmak vasfını haizdir.¹ Bu açıdan bakıldığında, Deleuze ve Guattari'nin söz konusu çalışmalarının, arzunun çeşitli biçimler altında kodlanışının genel bir tarihi çerçevesinde, özellikle modern yaşam koşulları içerisinde kapitalizm tarafından kolonileştirilen arzunun adem-i merkezleştirilmesini sağlamak ya da başka bir ifadeyle arzulama-üretiminin önündeki engelleri kaldırmak suretiyle göçebe arzulayan makineler olarak niteleyebileceğimiz yeni şizo-özneler yaratmak amacıyla geliştirdikleri bir arzu felsefesi veya politikasına gönderme yaptığı söylenebilir.²

Her ne kadar son derece geniş bir çerçeve içerisinde insanî arzuların çeşitli teori ve pratikler içerisinde yaratılan birtakım arzu nesnelere kodlanışının sıkı bir eleştirisi olarak karşımıza çıksa da, Foucault'nun da işaret ettiği üzere, *Anti-Oedipus*'u önemli kılan hususların başında, onun, baş düşman ve stratejik bir rakip olarak konumlandığı faşizme yönelik eleştirileri gelmektedir.* Söz konusu eleştirilerin önemi ise yalnızca kitlelerin arzusunu muazzam bir biçimde harekete geçirmek suretiyle kendi politikaları doğrultusunda kullanan Hitler ve Mussolini'nin faşizmini karşısına almasından değil, belki de onların faşizminden daha da etkili olan bir faşizm türüne, yani "hepimizin için-

¹ Foucault, "Anti-Oedipus'a Önsöz", Çeviren: Ali Akay, *Toplumbilim: Gilles Deleuze Özel Sayısı*, Sayı: 5, Kasım 1996, ss. 91-92.

² Steven Best; Douglas Kelner, *Postmodern Teori*, Çeviren: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998, s. 111.

* Deleuze ve Guattari'nin arzu düzenlemeleri bağlamında eleştiriye tabi tutmuş oldukları faşizm kavramı bağlamında, özellikle Guattari tarafından altı çizilen ve Foucault'nun, içimizdeki faşizm olarak gönderme yapmış olduğu "mikroskopik faşizm" kavramı son derece önemlidir. Zira bu kavram, kaba bir güç olarak kendini dayatan faşizmden ziyade, Deleuze ve Guattari tarafından arzulama makineleri olarak kavramlaştırılan şeyin içerisinde yer almak suretiyle, baskının içselleştirilmesinin sağlanmasına tekabül eder. Bu yüzden Guattari, arzu cephesinde verilen mücadelenin, süreklilik arz eden bir analiz yoluyla, "her düzeydeki, her türlü iktidarın bozulmasını" gerektirdiğini düşünür. Felix Guattari, "Politika ve Psikanaliz", Çeviren: Ali Akay, *Toplumbilim: Gilles Deleuze Özel Sayısı*, Sayı: 5, Kasım 1996, s. 77.

de bulunan, gündelik yaşamdaki tin ve davranışlarımızda kol gezinen, bize iktidarı sevdiiren, bize hâkim olan ve bizi sömüren şeyin bizatihi kendini arzulturan" faşizme yönelik eleştirilerinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada, yine Foucault'nun, François de Sale'e referansla, *Anti-Oedipus*'u, "faşist olmayan bir yaşama giriş" olarak yorumlaması ve *Anti-Oedipus*'la alakalı birtakım temel ilkelerin altını çizmesi, Deleuze ve Guattari'nin gerçekleştirmeye çalıştıkları projenin anlaşılması bakımından son derece önemlidir. Buna göre, *Anti-Oedipus*, politik eylemin bütünleştirici ve bütüncül paranoaya biçimlerinden kurtarılmasını; eylem, düşünce ve arzuların hiyerarşik bir yapı ekseninde ele alınmasından ziyade, çoğaltma, kesişme ve ayırmayla büyüülmesini; "tek biçimliliğe karşı farkı, birimlere karşı akımları, sistemlere karşı hareketli düzenlemeleri", dolaşısıyla olumlu bir çokluk fikrinin geliştirilmesini; çeşitli düzenlemelerin çoğaltılmasını ve yer değiştirmesini sağlamak suretiyle iktidarın ürünü olan birey fikrinden kurtularak, bireysizleştirmeyi ve nihayet iktidara âşik olmamayı salık vermesi³ bakımından son derece önemli etik ve politik içerimlere sahiptir.

Toplumsal Bilinçdışı, Güç İlişkileri ve Arzu

Her şeyin hiyerarşik bir varlık düzlemi içerisinde ve özdeşlik mantığına bağlı olarak yerli yerine oturtulduğu geleneksel ve modern felsefe kavrayışlarının eleştirisi bağlamında, Deleuze ve Guattari, aşkın bir varlık ve hakikat anlayışı karşısında içkinliği, arzuların çeşitli epistemik pratikler içerisinde kodlanması veya yerli-yurtlu kılınması karşısında yersiz-yurtsuzlaştırmayı ve hiyerarşik bir karakter arz eden dikey eksenli düşünce karşısında ise göçebeliği ön plana çıkaran bir arzu politikasına sahiptir. Deleuze ve Guattari için bu kavramlar kendi başlarına amaç olmayıp, onların amacı, içkin ilişkilerin üretilmesini mümkün kılacak bir toplumsal mekân kurmak amacıyla, toplumsal ilişkileri yoğunlaştırmaktır. Onlar için içkin ilişkilerin ayırt edici ve önemli yönü, aşkın bir senarist tarafından biçilen rolü harfi harfine yerine getiren bir oyuncu olmak yerine, "dolayımlyıcı etmenleri biçimlendirme, etkileme ve değiştirme" yeteneğine bağlı olarak, ilişkilerin içeriden biçimlendirilmesine imkân tanımalarıdır. Bundan dolayı Deleuze ve Guattari açısından toplumsal mekân, içkin ilişkilerden önce varolan bir karaktere sahip olmayıp, içkin ilişkileri biçimlendiren çizgilerin çizilmesine bağlı olarak oluşturulan bir karakter arz eder. Elbette ki, böyle bir toplumsal mekânın kurulabilmesi, içkin ilişkilerin etkin bir biçimde kurulmasına bağlıdır. Söz konusu toplumsal mekân ancak bu yolla, yani en temel öğelerini, (a) "heterojen koşulları içeren çokluk", (b) içkin ilişkilerin içerisinde bulunan nesnelerin birbirini etkilemeye açıklığı ve içkin ilişkilerin kendi süreçlerini üretmesi anlamında "yaratım" ve nihayet (c) söz konusu süreçleri harekete geçirecek edimsel güce ve ilişkileri üreten bir kendiliğinden ortaya

³ Foucault, *a.g.e.*, s. 92.

çıkışa gönderme yapan “*arzu*”nun oluşturduğu bir içkin ilişkiler düzleminde kurulabilir.⁴

Deleuze ve Guattari, hakikatin, bilinçli öznenin deneyimine veya aklına referansla tesis edildiği modern veya Aydınlanmacı yaklaşımın aksine, herhangi bir hakikat deneyiminin bilinçdışıdan, özellikle de toplumsal bilinçdışıdan bağımsız bir biçimde ele alınamayacağını vurgulama cihetine gitmişlerdir. Bu yönüyle de onlar, bir yandan soyut özne anlayışını, öznenin toplumsal bağlamdaki üretimine vurgu yapmak suretiyle eleştirirken, diğer yandan da toplumsal bilinçdışı kavramına bağlı olarak, teori ve pratik ayırımının ötesine uzanan bir düşünce biçimi ortaya koymuşlardır. Deleuze ve Guattari’ye göre, çokluk, yaratım ve arzu, toplumsal bilinçdışının başlıca öğeleri olup, onların anlaşılması “yersiz yurtsuzlaşma (yabancı alanlarda gezinme), yoğunluk (canlılık ve dirimsellik), makine (bileşenlerin oluşturduğu üretken toplانی), tutarlılık (bir arada durma), edimsellik (somut mevcudiyet), virtüellik (kendi başına algılanamaz olan gerçek potansiyel) ve içkinlik (yan yana mevcudiyet, etkileme yeteneği)” gibi kavramlarla bağlantılarının anlaşılmasına bağlıdır. Yine bu bağlamda ifade edilmelidir ki, Deleuze ve Guattari’nin amacı, çokluk, yaratma ve arzuyu toplum içerisinde mevcut hâle getirmek ve kuramın, toplumla arzu içerisinde ve arzu dolayımıyla ilişki kurmasını sağlamaktır.⁵

Aslına bakılırsa arzuyu böyle bir içkin ilişkiler düzlemi bağlamında ele almak, en rasyonel olduğu düşünülen akıl yürütmelerin ve buna bağlı olarak ileri sürülen kategori ve ayırımların dahi, toplumsal bilinçdışı olarak adlandırılabileceğimiz arzudan ve arzu politikalarından bağımsız bir biçimde ele alınamayacağı anlamına gelir. Dolayısıyla Deleuze ve Guattari fark ve oluş kavramıyla ilişkisinden ötürü, geleneksel varlık-oluş dikotomisini ortadan kaldırdığını düşündükleri arzunun, hayatın karşısında olmayıp, içinde yer aldığı ileri sürerler. Bu yüzden Deleuze ve Guattari için son derece devrimci bir doğaya sahip olan arzu, gerçekte yaşamın yaratma ve dönüştürme aracılığıyla genişlemesi anlamında, yaşamla örtüşen bir karaktere sahiptir.⁶ Şayet arzu yaşam, yaratma, oluş, fark ve dönüşümle doğası gereği böyle bir bağlantı imkânına sahipse, bu durumda Deleuze ve Guattari’nin, arzuyu mutlak kodbozumuna uğratma çabalarını gerekli kılan ve arzunun kendi kendine üretimini engelleyen toplumsal ve düşünsel oluşumların kaynağı sorusu gündeme gelir.

Kanaatimizce böyle bir sorunun yanıtı, bir yandan Deleuze’ün, Nietzsche’nin güç istemi doktrinine yönelik okumaları ekseninde ortaya koyduğu aktif-reaktif güç ayırımından, diğer yandan da Deleuze ve Guattari’nin, “sabit bir statüye ve metafizik bir varoluşa sahip görünüm taşıyan, belirli toplumsal düzenlemeler içerisinde üretilmiş olan içgüdü, gereksinim, istek ve çıkarı, arzudan” ayrı bir konumda değerlendirmelerinden⁷

⁴ Philip Goodchild, *Deleuze ve Guattari: Arzu Politikasına Giriş*, Çeviren: Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005, ss. 16-18.

⁵ A.g.e., ss. 18-19.

⁶ Claire Colbrook, *Understanding Deleuze*, Allen & Unwin, Crows Nest 2002, pp. 167, 181.

⁷ Goodchild, a.g.e., s. 19.

hareketle verilebilir. Öncelikle ifade edilmelidir ki, Deleuze ve Guattari için arzu, belirli bir uygun toplumsal statü ve metafizik içerisinde üretilen yoksunluk, istek, içgüdü, isteme, ilgi ve ihtiyaç gibi kavramlardan farklı bir şeydir. O, bütün bu gibi kavramları üreten bilinçdışı arzudur. Onların teorisine göre, arzunun içkin üretimi engellendiği zaman, arzu başka bir arzu tarafından baskı altına alınabilir. Arzu politikası da arzu ve ilgi arasındaki dikotomiye bozmayı amaçlayarak, insanların, kendi ilgilerine göre arzulanabilen, düşünebilen ve eyleyebilen varlıklar hâlini almalarını ve kendi arzularına göre ilgi alanlarını belirlemelerini sağlamak gibi bir amaca matuftur.⁸

İşte bu noktada Deleuze ve Foucault'nun hemfikir oldukları bir şey olarak, iktidarın belirsizliği ve arzu ile olan ilişkisi hususu açığa çıkar. Deleuze, özellikle Marksizmde iktidarın çıkar terimleriyle algılandığını ve sorunun bu şekilde ortaya konulmasının, gerçekte hiçbir çıkarı olmayan insanların, nasıl olup da iktidarı izlediklerini ve ondan küçük bir parça elde etmek uğruna adeta bir yalvarış içerisinde olduklarını açıklamakta yetersiz kaldığını ifade ederek, gerek ekonomik gerekse de bilinçdışı anlamda tüm kuşatmaların, çıkar teriminden ziyade arzunun kuşatılması bağlamında anlaşılması gerektiğini öne sürer. Zira Deleuze'e göre, çıkar daima arzuyu izler ve arzunun kendisini konumlandığı yerde bulunur; yani iktidar, muktedir olunanların çıkarları aleyhine değil, onların çıkarlarından çok daha derinlere uzanan arzulama yetileriyle paralel bir biçimde kendisini gerçekleştirir. Zaten Deleuze ve Guattari'ye göre, arzu düzenlemeleri iktidar düzenlemelerine nazaran öncelikli olup, iktidar tertibatları da; son tahlilde, arzu düzenlemelerinin bir bileşkesidir. Bu yüzden, Deleuze bizi, Reichl'in çılgınlığını duymaya davet eder: "Hayır, kitleler aldatılmadılar, belli bir anda faşizmi arzuladılar." Bu anlamda, iktidarı biçimlendirip yayan ve iktidarın herhangi bir yapı farklılığına tabi tutulamamasını sağlayan, gerçekte arzu yaratımlarıdır.⁹

Arzunun özü itibariyle devrimci olduğu şeklindeki Reichlci aksiyomdan hareketle Deleuze ve Guattari, arzunun, söz konusu sıfatı nedeniyle, herhangi bir toplum ya da ülfet (*socius*) biçimini altüst edip yıktığını ileri sürerler. Arzu doğası gereği merkezsiz, bölük pörçük ve dinamik bir karaktere sahiptir. Çünkü arzu, her şeyin mümkün olduğu bir sentez bölgesinde iş görmesinden, göçebevari ve çokanlamlı akışların peşinden koşmasından dolayı, temel fonksiyonu arzuyu evcilleştirmek, bastırmak olan toplumun ötesine taşmakta ve daha fazla nesne, bağlantı ve ilişki arayışına girmektedir.¹⁰ Deleuze ve Guattari'nin yapmaya çalıştıkları şey de, böyle bir arzu nosyonu ekseninde, arzunun farklılık, tekillik ve oluşa açık olan söz konusu devrimci karakterini bastıran veya evcilleştirme cihetine giden yaklaşım biçimlerinin radikal bir eleştirisini ortaya koyup, arzu-yu özgürleştirmektir.

⁸ *A.g.e.*, s. 20.

⁹ Foucault, "Entelektüeller ve İktidar", Çeviren: Işık Ergüden, *Entelektüelin Siyasi İşlevi: 'Seçme Yazılar 1'*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 39.

¹⁰ Steven Best, Douglas Kelner, *a.g.e.*, ss. 111

Marx ve Freud'u modern Batı kültürünün gündeğümü olarak gören Deleuze ve Guattari, birey olarak olmasa bile, Marksizm ve Freudçuluğun, geleneksel kodlardan kopan modern toplum için yeni kodlar üretme cihetine gittiklerini düşünür. Buna göre, Marksizm; devletin kodlarını, Freudçu psikanaliz ise ailenin kodlarını yeniden oluşturmak suretiyle, biri genel diğeri özel olmak üzere, amaçları, Batı kültüründe çözülmekte olan şeyi yeni kodlara bağlamak olan iki temel bürokrasi fonksiyonu görmüştür.¹¹ Buna karşın, Nietzsche'yi, karşı bir kültürün gündeğümü şeklinde değerlendiren Deleuze ve Guattari'ye göre, Nietzsche'nin sorunu, kendini kodlara bırakmayan ve bırakmayacak olan bazı şeyleri, geçmiş, bugün ve geleceğin kodları arasından seçip kodlamak olmuştur. Bu anlamda onlar için, Nietzsche, yeniden kodlamayı denemeyen biri olarak, mutlak kod dışına çıkma teşebbüsünde bulunan bir düşünür olma statüsüne sahiptir.¹²

Deleuze ve Guattari açısından bakıldığında Nietzsche, oluşa, yaşama ve içgüdülere yapmış olduğu vurgu nedeniyle, bir yandan Batı düşünce geleneğinde büyük ölçüde rasyonel bir Varlık ve hakikat anlayışına bağlı olarak teşekkül etmiş olan düşünce tarzlarını karşısına alırken, diğeryandan da hâkim düşünce ve yaşam tarzlarından farklı olarak, yaşamı, oluşu, insanî içgüdü ve arzuları olumlayan bir düşünce anlayışı ortaya koyma çabası içerisinde olmuş olması nedeniyle, kendi felsefeleri açısından da son derece önemli bir arka plan teşkil etmiştir. Zira Nietzsche, klasik teori-pratik ayırımını köklü bir biçimde tartışmaya açacak şekilde, bilinç terimlerine bağlı olarak varsayılan ve apaçık birer hakikat olarak düşünülen şeylerin arka planında dahi, yaşamı harekete geçiren ve koşullandıran bilinçdışı kuvvetlerin varlığını¹³ savunmak suretiyle, her türlü anlamlandırma etkinliğini güç ilişkileri bağlamında değerlendirmeye tabi tutan bir felsefe anlayışına sahip olmuştur. Nietzsche felsefesi için tüm yaşam, bedenler aracılığıyla ifade bulmuş olan güç ilişkileri açısından anlaşılabilir. Bu nedenle, Nietzsche felsefesi, Hegelci diyalektik başta olmak üzere, yaşamı, bilinç içerisinde üretilmiş olan anlamlara referansla yorumlamaya çalışan felsefelerle tam bir karşıtlık ilişkisi içerisinde olmuştur.¹⁴

Deleuze'ün de özellikle vurguladığı üzere, felsefesinin merkezine, her şeyin bilinçdışı kaynağı olarak gördüğü güç istemi doktrini alan Nietzsche'nin felsefesinde güç istemi, başkalaşmayı, yeniden üretimi, farklılığı ve onun tekrarını açıklama prensibidir. Güç istemi, hem gücü tamamlayıcı anlamda, hem de ona içsel bir şekilde dâhil olan bir şey olduğundan ötürü, bir yüklem olarak güce isnat edilemez, yani gücü isteyen bir şey olarak tanımlamak mümkün değildir. Güç istemi, yalnız başına isteyen bir şeydir. O, güç bile olsa, diğeryajelere yabancılaştırılmaya veya onlar tarafından temsil edilmeye

¹¹ Deleuze, "Göçebe Düşünce", Çeviren: Aslı Kayhan, *Toplumbilim: Gilles Deleuze Özel Sayısı*, Sayı: 5, Kasım 1996, s. 53.

¹² A.g.e., s. 54.

¹³ Gilles Deleuze, *Nietzsche and Philosophy*, Translated by: Hugh Tomlinson, The Athlone Press, New York 1989, pp. 40-42.

¹⁴ Goodchild, a.g.e., ss. 56-57.

izin verilmez. Bundan dolayı, Nietzsche felsefesinde “farklılık”, zorunlu olarak ilişkili güçlerin farklılığıdır ki, bu, ayrıca güçlerin niteliklerinin genetik ögesidir. Dolayısıyla güç istemi, hem farklılaşan özellik hem de genetik olarak gücün soy kütüksel unsurudur. Güç istemi hem ilişkili güçlerin niceliksel farklılığını hem de her bir gücü bu ilişkiye intikal ettiren niteliği ortaya çıkaran ögedir. Güç istemi burada güçlerin sentezinin bir prensibi olarak kendini ifşa eder. Zamanla ilişkili olan bu sentezlerde, güçler tekrar aynı farklılıkların içinden geçerler (nüfuz ederler) veya farklılık yeniden üretilir. Sentezler, güçlerin farklılığının ve yeniden üretiminin bir sonucudur; ebedi dönüş ise güç istemi olan sentezlerdir.¹⁵

Deleuze’e göre, Nietzsche’nin güç istemi doktrini, gücün veya güçlerin soy kütüksel ögesi olarak tanımlanmak zorundadır. Güç istemi sayesinde bir güç diğer güçleri yener, onlara galip gelir ve onları idare eder. Güç istemi bir ilişki içinde bir gücü itaat ettirir. Şayet Nietzsche Kantçı tarihe aitse, bu, onun orijinal bir yolda post-Kantçı arzularla ilişkili olmasındandır. Zira Nietzsche, sentezleri, güçlerin bir sentezine çevirmek ve güçlerin sentezini ebedi dönüş olarak anlamak suretiyle, farklılığın yeniden üretimini sentezlerin kalbinde keşfetmiştir.¹⁶

Nietzsche’ye göre, her türlü yorumun temelinde bulunan güç istemi sadece yorumlayan bir şey değildir, aynı zamanda değerlendiren bir şeydir de. Her istem bir değerlendirmeyi ima eder. Yorumlama bir şeye anlamını veren gücü belirleyecektir. Değerlendirme ise, bir şeye değer veren güç istemini belirleyecektir.¹⁷ Nietzsche’nin, Hıristiyanlığın da içerisinde bulunduğu Batı metafizik geleneğine ait ahlak anlayışına güç istemi doktrini bağlamında yöneltmiş olduğu eleştirileri Deleuze ve Guattari için önemli kılan husus da, bu bağlamda açığa çıkmaktadır. Zira tıpkı Deleuze ve Guattari’nin yapmaya çalıştığı gibi, Nietzsche de, onların felsefelerini önceleyecek şekilde, yaşamı, oluşu ve farklılığı olumlayan güçlerle, onları birtakım üst değerler adına körelten ve iğdiş eden güçler arasında bir ayırımı gitmiştir. Nietzsche söz konusu olduğunda ayırım, aktif ve reaktif güçler arasında yapılan bir ayırım olmak durumundadır.

Deleuze’ün de özellikle vurguladığı üzere, güç istenci aktif güçlerin, kendi farklılıklarını olumlaması anlamında, farklılıklarını eğlence ve onaylamanın bir objesi haline getirmelerini sağlarken, reaktif güçlerde ise, itaat söz konusu olduğunda dahi, aktif gücün sınırlandırılmasına, ona sınırlar ve kısmî sınırlayıcı kuralların empoze edilmesine yol açar. Dolayısıyla reaktif güçler negatif ruh tarafından kontrol edildiği için, aktif güçteki evet deyiş reaktif güçte “hayır”a dönüşür. Aktif güçte olumlama birincil, olumsuzlama ise bir sonuç, zevk ve fazlalıktan başka bir şey değilken, reaktif güçte öncelikli olan, düşman bir ötekine bağlı olarak kendini tanımlamak olduğundan ötürü, reaktif güçlerin özü, olmadıkları şeye karşı olmak ve ötekini sınırlandırmaktır.¹⁸ Deleuze’ün

¹⁵ Deleuze, *a.g.e.*, ss. 49-50.

¹⁶ *A.g.e.*, ss. 51-52.

¹⁷ *A.g.e.*, s. 54.

¹⁸ Gilles Deleuze, *Nietzsche*, Çeviren: İlke Karadağ, Otonom Yayınları, İstanbul 2005, s. 26.

Nietzsche okumaları bağlamında ifade edildiğinde, bir bütün olarak Batı metafizik geleceğini ve ona ait ahlak anlayışını reaktif güçlerin aktif güçler üzerindeki zaferiyle ilişkilendirmek mümkündür. Reaktif güçlerin veya yadsıma istencinin ortak zaferi, Nietzsche açısından nihilizmdir. Nietzsche'ye göre, tarihsel seyri bağlamında düşünüldüğünde, reaktif güçler anlamında köle ve zayıfların zaferi negatif istem ve buna bağlı olan yokluk istenci yoluyla sağlanmıştır. Zira reaktif güçler zaferlerini, sahip oldukları güçleri birbirine ekleyerek değil, ötekini, yapabileceği şeyden ayırmak ve gücünü azaltmak suretiyle gerçekleştirirler.¹⁹ Bundan dolayı Deleuze, Nietzsche'nin, reaktif gücün zaferrinin her durumda üstün bir güç formuna girmek suretiyle olmadığını, fakat aktif gücü yapacağı şeyden ayırmak suretiyle gerçekleştiğini gösteren bir düşünür olduğunu altını çizer.²⁰ Bu durumda yapılması gereken, farklılık, çeşitlilik, çoğulculuk ve oluşa yönelik bir olumsuzlamayı, dolayısıyla da totalleştirici bir monist düşünceyi temsil eden reaktif güçlere karşı, farklılıkları, oluşu ve çoğulcu olmaya gönderme yapan aktif güçleri canlandırmanın yollarını aramak olmalıdır. İşte Deleuze ve Guattari'nin arzunun mutlak kodbozumunu ve yersiz-yurtsuzlaştırılmasını öngören felsefelerini de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Arzunun Yersiz-Yurtsuzlaştırılması Olarak Deleuze ve Guattari'nin Arzu Felsefesi

Böyle bir Nietzscheci perspektiften hareketle, mutlak kodbozumunun gerekliliğinde ısrar eden Deleuze ve Guattari de, *Anti-Oedipus* adlı çalışmalarında, Marksizm ve Freudçuluğun aksine, arzunun politik bir teorisini geliştirmeye, Marksist şuur ve ideoloji karşıtlığı ile Freudiyen bilinç ve arzu karşıtlığını uzlaştırarak, politik ekonominin üretici bir özelliği olarak şuursuz bir arzu nosyonu sunmaya çalışırlar. Bununla birlikte, Ronald Bogue'nin de işaret ettiği üzere, Deleuze ve Guattari'nin, "arzulama-makineleri", "organsız bedenler" ve "göçebe şizo-özne" gibi kavramlar bağlamında yapmış oldukları değerlendirmelerini, psikolojik bir model olarak ele almak, "onların felsefelerinde geleneksel psikiyatriden bozulmadan kalan çok az şeyin olmasından dolayı" yanlış olacaktır. Onlarda "bireysel özne, birey-üstü toplumsal ve doğal makinele-rin unsurları olarak işlev gösteren parçaların bir toplamı" olarak ele alınır ve bu yüzden onların sunmaya çalıştıkları, "doğrudan doğruya fiziksel ve toplumsal bir arzu modelidir."²¹ Deleuze ve Guattari'nin ortaya koymuş oldukları bu model, arzunun, yalnızca çağdaş toplumlardaki baskı altına alınmış süreciyle yetinmeyip, bütün bir tarih boyunca çeşitli baskı mekanizmalarıyla kodlanışına ve yersiz yurtsuzlaştırılışına odaklanan genel bir arzu teorisi olma niteliğini de haizdir.

¹⁹ Deleuze, *Nietzsche* s. 27.

²⁰ Deleuze, *Nietzsche and Philosophy*, s. 57.

²¹ Ronald Bogue, *Deleuze ve Guattari*, Çeviren: İsmail Öğretir ve Ali Utku, Birey Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 127.

Bu doğrultuda olmak üzere onlar, “vahşi yerliyurtlu”, “barbar despot” ve “medeni kapitalist” makine şeklindeki üç temel toplumsal makine tasnifinden hareketle, arzula- ma-üretiminin evrensel bir tarihini de sunarlar. Söz konusu yaklaşım ekseninden bakıl- dığında tarih, sosyal bir üretim olarak arzunun yersiz yurtsuzlaştırıldığı veya yeniden yerli yurtlu kılındığı bir süreçtir. Başlangıçta, her şeyin kodlandığı ilkel yerli yurtlu kılan makine olarak ilkel kabile bulunmaktaydı. Bu toplum, her jest, eylem ve hatta bedenın, hem ekonomik hem de libidinal/arzulama üretimi düzeyinde kurallar tarafın- dan yönetildiği, statik karaktere sahip ve yurdun açıkça tayin edildiği bir toplumdur. Daha sonra kabilenin gücünü, zamanla, bir despotun egemenliğine verdiği, imparatorluk çağı başlamıştır. Burada barbar yerliyurtlu kılıcı söz konusu makine, kabileyi yersiz yurtsuz kılmış, fakat sosyal düzenin yüksek ölçüde kodlanmış bir üretimi yoluyla haya- tiyetini sürdürmesini sağlamıştır. Uygarlaşmış kapitalist makine ile ifadesini bulan tari- hin sonu ise, Ortaçağ’ın despotik rejimlerine ait sosyal yaşamın radikal bir şekilde kod bozumuna uğratıldığı ve yersiz yurtsuz kılındığı bir döneme işaret eder. O, kendi bede- ninin ve işinin sahibi özel bireyi ürettiği gibi, söz konusu yersiz yurtsuzlaştırmanın başarılı olabilmesi için, ritüeller ve gelenek de dâhil olmak üzere, kutsal olan her şeyin terk edilmesi gerektiğini de salık verir. Deleuze ve Guattari’ye göre, her ne kadar kapi- talizm, otonom bireylere baskı yapan her şeyi ortadan kaldırdığı için, kendisini özgür- leştirici bir sistem olarak sunsa da, gerçekte, tarihteki sistemler içerisinde arzulama üretimine yönelik en baskıcı rejim konumundadır.²²

Deleuze ve Guattari’ye göre, arzu, sürekli olarak yeni bağlantılar ve başlangıçlar peşinde olmaya zorlayan üretken enerji bolluğu şeklinde işlediğinden dolayı, Hegel, Freud veya Lacan’ın eksiklik olarak arzu kavramlaştırmasının aksine, en iyi şekilde dinamik bir makine olarak teorileştirilebilir. Arzuyu “bilinçdışı akışların toplumsal bir alanda üretildiği anlamlandırmayan bir göstergeler sistemi” olarak tanımlayan Deleuze ve Guattari arzu kavramlaştırması ekseninde bakıldığında, söz konusu anlamlandır- mayan gösterge bilgisi, anlamlandıran gösterge bilgisinden, temsile, dilsel şemalara ve toplumsal kodlamalara öncel olarak işlemesi bakımından ayrılır. O, anlam etkileri üret- mediği gibi, kendi göstergeleriyle de dolaysız ilişkilere girmeye elverişli bir karaktere sahiptir. Yani arzu, bilinçdışı tarafından yaratılmış olan çeşitli sentezler içerisinde duy- gulanımsal ve libidinal enerjinin sürekli üretimine tekabül etmektedir. Bu açıdan bakıl- dığında arzu, dışlayıcı olmaktan ziyade içerici ilişkiler peşinde olup maddi akışlar ve kısmi nesnelere rastlantısal, bölük pörçük ve çok katlı bağlantılar kuran yüzer gezer bir fiziksel enerjidir. Bu yapısından dolayı arzunun akışların dışında bir nesnellüğinden bahsedebilmek de mümkün değildir.²³

Deleuze’ün, Guattari ile yapmış olduğu çalışmasında, maddî bir akış şeklinde algı- ladığı yaşam kavramını destekleyen, üretici ve pozitif bir arzu kavramı geliştirmesi de

²² Jan Sjunnesson, “Power and Desire in the Political Ontology of Spinoza and Deleuze/Guattari”, <http://elwa.ilu.uu.se/jansju/spinoza.html> 07.04.2009.

²³ Steven Best, Douglas Kelner, *a.g.e.*, ss. 111-113.

bu yüzdendir. Böyle bir arzu kavramlaştırması, yoksunluk veya hukuk tarafından düzenlenmesi gereken negatif içerimlere sahip arzu kavramlaştırmalarıyla açık bir mücadele içerisindedir. Bu doğrultuda olmak üzere, Deleuze ve Guattari, Freudçu psikanalizde, *oidipal* yasa tarafından düzenlenen doymak bilmeyen bir yoksunluk veya eksiklik şeklinde kavramlaştırılan arzu kavramlaştırmasını sıkı bir eleştiriye tabi tutar ve ego yansıması anlamında *oedipus*'u, suçluluğu, yasayı ve hadım edilmeyi yıkmadan bahsederler. Bununla birlikte bu yıkma, Hegel'de olduğu gibi, muhafaza etme ve tüm farklılıkları daha üst bir rasyonel söylem içerisinde eritmeye değil, yoksunluk ve yasallık bağlamında tanımlanan arzuyu, özellikle kapitalist söylem ve yaşam pratikleri içerisinde kodlandığı şekliyle, kodlanmışlığından kurtarıp, mutlak kodbozumuna uğratmaktır.²⁴ Dolayısıyla, Deleuze ve Guattari, yoksunluk veya eksiklikle oluşturucu bir ilişki sağlayan yasaklarla bağlantılı olarak, harici bir biçimde organize edilmiş olan arzu tanımının yerine, içkinlik düzlemindeki bir deneyim süreci olarak arzu kavramlaştırması geliştirir. Bu üretici arzu kavramlaştırması, aynı zamanda bütünüyle pozitif, yani olumlu bir karaktere de sahiptir. Psikanalitik teoride arzu zayıf bir güç olarak bireyin içerisine yerleştirilmişken, Deleuze ve Guattari'nin, pozitif ve üretici arzu kavramlaştırması, arzuya sosyal bir güç atfeder. Bundan dolayı onların yeniden yorumlanmış arzu kavramlaştırması, yalnızca deneyimsel üretici bir güç olarak değil, aynı zamanda, bağlantıları şekillendirmeye ve kendileriyle bağlantılarında bedenlerin gücünü artırmaya muktedir bir güç olarak da görülür.²⁵

Tıpkı Nietzsche'nin aktif ve reaktif güç ayırımına bağlı olarak gerçekleştirdiği oluş felsefesindeki güç analizleri gibi, Deleuze ve Guattari'nin çalışmalarında da üretici ve pozitif arzu kavramı operatif bir sözcük olarak kullanıma sokulur. Örneğin, Deleuze ve Guattari için faşizm, arzunun bastırılmasına yönelik arzu olarak anlaşılabilir. Aynı şekilde onlar, görevi, aktif ve reaktif arzular arasındaki farklılaşmayı açığa çıkarmak olan yeni bir şizoanalitik etik geliştirirler. Bu hususla bağlantılı olarak Deleuze ve Guattari, arzu kavramlaştırmasını, felsefi düalizm eleştirisi için de kullanıma sokar. Buna göre ister Kant'ın felsefesinde isterse psikanalizde olsun, düalizm, arzuya yasal bir düzenleyici sistem içerisinde boyun eğdirir. Zira düalizm, varoluş alanını düzenleyici prensiplerle ilişkisini belirleyen aşkın değerler alanından ayırmak suretiyle, arzuyu sınırlandırır. Aynı şekilde psikanalizde de aşkın düzenlemenin varlığı, arzuyu hatalı bir biçimde öznenin cinselliği sahasına hapsederek, onu bir yorum problemi içerisinde ele alır. Buna karşın Deleuze ve Guattari, arzuyu cinsellikten ve bireysellikten ayırma cihetine gider. Zira onlar için cinsellik, bir montaj içerisinde diğerleriyle birleşmeye giren bir akıştır.²⁶

²⁴ Gilles Deleuze and Felix Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, Translated by: Barian Massumi, University of Minnesota Press, Minneapolis and London 1987, p. 331.

²⁵ Alison Ross, "Desire", *The Deleuze Dictionary*, Ed: Adrian Parr, Edinburgh University Press, Edinburgh 2005, p. 63

²⁶ A.g.e., s. 64.

Onlara göre, psikanalizle ilgili temel problem psikanalitik arzu kavramlaştırmasında yatmaktadır. Platon'a kadar geri götürebileceğimiz çok erken dönemlerden beri arzu, filozoflar ve tüm psikanalistlerce bir eksiklik olarak ele alınmıştır. Nietzscheci açıdan bakıldığında söz konusu olumsuz arzu nosyonunu tam da köle zihniyetinin bir dışavurumu olarak değerlendirmek mümkündür. Deleuze ve Guattari ise bu olumsuz ve sınırlayıcı arzu nosyonunun aksine, haz da dâhil olmak üzere arzuyu, başlangıçtaki ihtiyaç ve hedeflerin ikincil bir işlevinden ziyade, birincil bir güç olarak ele alan bir arzu teorisi tesis etmeye çalışır. Onlara göre arzu, üretim ya da arzulama-üretimi olarak Nietzsche'nin güç istenci ve Freud'un libido diye nitelediği, sınırsız ve serbestçe dolaşan bir enerji olarak, doğal ve toplumsal etkinlikle aynı yere uzanır. Zira onlar, arzu ile tanımlanan bireysel ve kanun/hukuk yoluyla tanımlanan kolektif arasında bir ayrım görmeyip, yalnızca sosyal bir arzunun varolduğunu düşünürler. Zira psikanalizin, psişik bastırmanın, sosyal baskı karşısında her nasılsa otonom bir karaktere sahip olduğunu ve sosyal koşullardan bağımsız bir biçimde varolduğunu iddia etmesine karşın, Deleuze ve Guattari, tam tersine sosyal-üretimin kendisinin, saf ve basit bir biçimde, belirli sosyal koşullarda gerçekleşen bir arzulama-üretimi olduğunu iddia eder. "Yalnızca arzu ve toplumsal olan vardır, başka bir şey değil."²⁷

Deleuze ve Guattari'ye göre, toplum ve teori arasındaki ilişki, bir temsil, model veya referans sorunu olmaktan çok, toplumun teoriyi ürettiği, biyolojik, tarihsel ve sosyal içerikli genetik bir ilişkidir. Onların politik bilinçdışı nosyonlarında, Jacques Lacan'ın etkisi kaçınılmaz olmuştur. Freud'un arzu ve Marx'ın politika kavramlarını birleştiren Lacan, psikolojik baskıyı politik baskıyla ilişkilendiren bir teori ortaya koymuştu. Deleuze ve Guattari ise Lacan'ın teorisinden daha politik olan bir arzu analizi geliştirmiştir. Onlara göre arzu, iki alternatiften birini seçebilir; o ya kendisini onaylamak suretiyle yapabildiği kadar ötelere gidebilir, ya da amaç olarak düzenin kuruluşunu ve kendi merkezi olarak gücü seçebilir. Tercihlerini ilk seçenekten yana kullanan Deleuze ve Guattari, arzunun ideolojiye ait olduğu şeklindeki Marxçı nosyonu reddeden üretici bir arzu nosyonu geliştirir. Aynı doğrultuda olmak üzere onlar, rüyalar hariç üretici olmayan bir arzu nosyonunu muhtevi olan Freudiyen bilinçdışı nosyonunu da reddeder. Bunu yapmalarındaki amaç ise, arzuyu zayıflatmak suretiyle hareketsiz kılan toplumsal güçlerin sıkı bir eleştirisi yoluyla, arzunun üretkenliğini sağlamaya matuf oluşturu bir arzu teorisi geliştirmektir.²⁸

Bu teoriye göre, temelde bilinçdışı bir karaktere sahip olan arzu, kişisel özdeşlik ve beden imgelerine kayıtsız olduğu gibi, dilbilime ait ifade ve yorumlardan da tümüyle

²⁷ Gilles Deleuze and Felix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia Vol. I*, Translated by: Robert Hurley, Mark Seem and Helen R. Lane, University of Minnesota Press, Minneapolis 1983, p. 29; Eugene Holland, "Desire+Social-Production", *The Deleuze Dictionary*, Ed: Adrian Parr, Edinburgh University Press, Edinburgh 2005, pp. 65-66.

²⁸ Steven Best; Douglas Kelner, *a.g.e.*, s. 107.

bağımsızdır.²⁹ Bu noktadan hareketle Foucault da, *Anti-Oidipus'a Önsöz* adlı çalışmasında, her gösterge ve semptomu kaydetmelerinden ve arzunun çoğulcu bir tarzda örgütlenmesini, onu yapı ve yokluğun ikili yasasına indirgemek suretiyle engelleyen psikanalistleri ve göstergebilimcileri arzunun acınası teknisyenleri olarak niteler.³⁰ Zira Foucault'a göre, *Anti-Oidipus*, bize, "eylemi, düşünceyi ve arzuları, bölümlere ayırma ve piramit şeklindeki hiyerarşikleştirme yoluyla değil; çoğalma, yan yana koyma ve birbirinden ayırarak birbirine bağlama yoluyla" arttırmamızı salık verir.³¹ Bunun anlamı, arzunun, doğal veya kendiliğinden olsun hiçbir belirlenme ile bir ilgisinin olmadığıdır. Yalnızca "makineleşmiş, düzenlenmiş, düzenlenmekte olan arzu vardır." Hatta akılçılık ve verimlilik gibi düzenlenmeye has kavramlar bile, ortaya koymuş oldukları tutkuların dışında değil, arzuların düzenlenmeyi, düzenlenmenin de arzuları oluşturması ölçüsünde varolabilirler.³²

Deleuze ve Guattari açısından bakıldığında, bireyler arzulama-makinelerini oluşturmaktadır ve bizler de insan ve doğa gibi geleneksel kategorilerin aşıldığı, arzulama-makinesi, üretim-makinesi ve şizofrenik-makine gibi değişik makinelerden müteşkil bir toplumda yaşamak durumundayızdır. Bu toplum ise, modern psikanalizin bakış açısı çerçevesinde şekillenmiş olduğundan, burada arzulama-makineleri baskı altında tutuldukları gibi, çeşitli baskı mekanizmaları yoluyla arzunun ifade edilmesinin de önüne geçilmiştir. Oysa söz konusu baskı mekanizmalarının aksine arzulama-makinesi, akıldan ziyade yaratıcı ve üretken bir karakter arz eden libidinal enerjiden neşet eder ve çoğunlukla Batı kültürü ile ilişkilendirilen birlik nosyonunu ortadan kaldıran bir görünüm sergiler.³³ Nietzsche'nin, Batı metafizik geleneğinin yaşamı adeta hiçe sayan rasyonalist karakterine yönelik eleştirilerini hatırlatan bu husus, Deleuze ve Guattari'nin niçin bedeni ve eylemleri arzu ve toplumsalla ilişkisi bağlamında ele aldıklarını da izah eder niteliktedir.

Deleuze ve Guattari'ye göre beden, bir kısmı doğal dünyada bir kısmı da toplumsal dünyada bulunan ve diğer arzulama-makineleriyle bağlantılı olmakla birlikte, bütünlüklü bir karakter arz etmeyen çeşitli arzulama-makinelerinden oluşmaktadır. Deleuze ve Guattari, açıklanması oldukça güç olan arzulama-makinelerini değişik şekillerde tasvir ederler. Genelde makineler, asli bir bedenin saf sürem içerisindeki, yeme, içme, cinsel ilişki kurma vb. değişik makinelerin birbirine bağlandığı renkli imajı içerisindeki üretim ve tüketim süreçlerine gönderme yapar. Bu aşamada makineler bir bacak kemiğinin dizkapağına bağlı olmasına benzer bir işleyişe sahiptirler. Daha özgül olarak makineler bilinçdışının içgüdü veya oluşumundaki değişik aşamalara gönderme yapar. Bunun yanı

²⁹ Bogue, *a.g.e.*, s. 118.

³⁰ Foucault, "Anti-Oidipus'a Önsöz", Çeviren: Işık Ergüden, *Entelektüelin Siyasi İşlevi: 'Seçme Yazılar I'*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 56.

³¹ Foucault, *a.g.y.*, s. 57.

³² Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni I*, "Göçebebilimi İncelemesi: Savaş Makinası", Çeviren: Ali Akay, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 118.

³³ Stuart Sim, *The Routledge Critical Dictionary of Postmodern Thought*, Routledge, New York 1998, s. 228.

sıra ondaki her makine de, "içinden geçen sürekli bir maddi akışla ilişkilidir." Onları, makine kavramını kullanmaya sevk eden sebep ise, bilinçdışı bir tiyatrodan ziyade, bir fabrika olarak düşünmeleridir. Çünkü, şayet bilinçdışı bir fabrika olarak görmeye muktedir olabilirsek, makine kavramının ruh ya da kişilik fikrine kapalı olmasından dolayı, kozmosun olumlu ve dinamik bir anlamından, dinsel ve antropomorfik bir dirimselciliğe düşmeden söz etme imkânımız olabilir. Aynı şekilde arzulama-makineleri, bağımsız parçalardan müteşekkil olduklarından ve yalnızca bozuldukları zaman, yani sürekli bozuldukları için çalıştıklarından ötürü, bu kavram mekanizmi de dışarıda bırakır.³⁴

Arzuya yönelik bu değerlendirmeler ekseninde düşünüldüğünde, Deleuze ve Guattari'nin niçin arzulama-makinelerini, herhangi bir amaç barındırmayan, anlamlandırmayan ve temsil düşüncesini tamamıyla dışarıda bırakan moleküler birimler olarak kavramlaştırdıkları da açıklık kazanır. Buna göre arzulama-makineleri söz konusu moleküler karakteristiğinden dolayı, ekonomik, politik kurumları ve aile gibi büyük toplumsal makineleri içeren molar kümelerden ayrılır. Bir yandan Nietzsche'nin aktif-reaktif güç ayırımı ve reaktif güçlerin zamanla aktif güçleri pasif, nihayetinde reaktif hale dönüştürme süreçlerini, öte yandan Foucault'nun disiplin ve denetim toplumu analizlerini ve modern toplumsal yapılanmada bireylerin disipline edilişi, akabinde de bedenler üzerindeki hâkimiyetin daha stratejik bir tarzda sağlanışına gönderme yapan denetleme süreçlerini hatırlatan bu ayırım da, hiyerarşiyi, tabakalaşmayı, tahakkümü ve arzuların çeşitli yollarla kodlanışı anlamına gelen molar olanla, arzunun mikro-fiziksel düzleminde ortaya çıkan şabitenmemiş, yersizyurtsuz ve göçebe bir karaktere sahip moleküler olan arasındaki karşıtlığa işaret eden özgürleştirici bir süreci olumlamaktadır.³⁵

Deleuze ve Guattari'nin teorik şemasını "yalnızca dirençlerin ve böylece arzulama-makinelerinin varolduğu" ifadesinin biçimlendirmesi de bundan dolayıdır.³⁶ Onlar, Freud'un "*oedipus kompleksi*" şeklinde ifade etmiş olduğu teorisinin, hiyerarşik ve ağaç biçimli düşünceyi pekiştirmeye hizmet eden bir teori olduğunu düşünürler. Her ne kadar, *libido* gibi üretken bir arzuyu keşfetmiş olsa da, geliştirmiş olduğu psikanaliz dolayısıyla, onun, ailevi temsil şeması içerisinde yabancılaştırılmasını ve arzunun aile içerisinde etkisizleştirilmesini sağlayan da yine Freud olmuştur.³⁷

Deleuze ve Guattari'ye göre, *oedipus* prensibi, kaçınılmaz bir şekilde aslı günah veya travma nosyonuna yol açtığı gibi, hayal edilemez ölçüde de indirgeyici bir karaktere sahiptir. Lacan'dan farklı olarak onlar, eksiklik/yoksunluk üzerine kurulu bir arzu

³⁴ Bogue, *a.g.e.*, s. 122.

³⁵ Best, Steven, Kelner, Douglas, *a.g.e.*, s. 117.

³⁶ Jerry Aline Flieger, "Overdetermined Oedipus: Mommy Daddy and Me as Desiring-Machine", *The South Atlantic Quarterly* 96:3, Summer 1997, s. 601.

³⁷ Gilles Deleuze, Felix Guattari ve Catherine Backes Clement, "Kapitalizm ve Şizofreni Üzerine", Çeviren: Kadri Mustafa Oranlı, *Toplumbilim: Gilles Deleuze Özel Sayısı*, Sayı: 5, Kasım 1996, ss. 80-81.

teorisini reddetmelerinin yanı sıra, Freud'un bastırma kavramını da kabul etmezler. Freud'a göre, özne ve nesne arasındaki ayırım, bastırma üzerine kuruludur. Baskı, çocuğun annesinden ayrılması ve (Lacan'ın anladığı şekliyle) sembolik düzen içerisine, yani babanın ismi altına ve hukuk düzenine girmesi sürecinde ortaya çıkar. Deleuze ve Guattari ise net bir biçimde, kimliğin kaynağı anlamındaki söz konusu baba prensibini reddeder. Onlara göre, kapitalist toplumlar açısından bakıldığında, oedipal aile yapısı, sınırlayıcı arzunun birincil kiplerinden biri olup, psikanaliz de söz konusu sınırlamaların yürütülmesine yardım etmek ve kapitalizmin meşrulaştırıcı ideolojisi olmak gibi bir fonksiyon icra eder. Freudçu psikanalizde arzunun, aile içi darmında ve engellenmesinde ana-baba-ben şeklindeki üçlü örüntülenmesi, bir yandan çocuğu, gelecekteki bütün baskınlamlarıyla damgalamakta, öte yandan da kapitalist toplumsal yapılanmanın öngördüğü bireycilik için ideolojik bir meşruiyet zemini sağlamaktadır. Deleuze ve Guattari'nin, oedipus kavramını, bizim içkin kolonyel eğilimimizle, yani içsel bir kolonileştirme ile özdeş görmeleri de gerçek anlamını bu noktada kazanır.³⁸ Zira kapitalizmle birlikte tüm toplumsal ilişkiler evrensel bir eşitlik nosyonuna indirgendiğinden ötürü, arzu, toplumsal ilişkileri ve üretimi sınırlayan geleneksel kodlarından koparılarak, kapitalizmin eşitlik biçiminin dar sınırları içerisinde, hayatiyetini devam ettirebileceği yeni yurtlara kodlanır. Bunun anlamı, kapitalist toplumlarda oedipus kompleksinin kapitalizmi, insani arzunun çekirdek aileye yoğunlaşmasını, bireyleşmesini ve böylece de sermayenin ekonomik ilişkileri tarafından daha geniş toplumsal alana yatırım yapmasını sağlayarak meşrulaştırdığıdır.³⁹ Yani kapitalizm önce arzuyu geleneksel kodlarından kopararak yersiz yurtsuzlaştırır ve daha sonra da, nevrotik oedipal baba-anna-ben çerçevesi içerisinde yeniden yerli yurtlulaştırarak, pazar ilişkilerini her yere egemen kılar.

Söz konusu kapitalist süreç içerisinde, toplumsal ve psikişik parçalanmanın yanı sıra kapitalizmin ihtiyaç duyduğu ego/süperego ile donatılmış özel bireyler de üretilir.⁴⁰ Buna mukabil Deleuze ve Guattari açısından bakıldığında, şizofren diye nitelenen kişiler, oedipalleşme tuzağına düşmemiş, fakat arzuları doğrultusunda davranma hususunda hiçbir olumlu araç bulamadıklarından ötürü, boşlukta dönüp duran insanlara gönderme yapar.⁴¹ Bu yüzden Deleuze ve Guattari, bilinçdışı arzunun gerçek sorunlarını ve arzulama üretiminin doğasını açığa çıkarmak amacıyla, psikozluların deneyimlerine başvurur. Zira söz konusu bilinçdışı arzu ile tüm insanlar karşı karşıya olsalar da, psikozlular onu doğrudan tecrübe ederler. Buna göre, psikozluların bedenlerinin çeşitli uzuvlarını müstakil kendilikler ve bazen de saldıran, zulmeden makineler olarak tecrübe etmeleri; şizofrenlerin kendilerini hiçbir organa sahip değilmiş gibi algılamaları ve birtakım şizofrenlerin de, değişken, çoğul kişiliklere sahip olarak önemli tarihî şahsiyetlerin kimliklerini üstlenme anlamındaki deneyimleri, arzulama üretiminin arzulama-

³⁸ Edith Wyschogrod, *Azizler ve Postmodernizm*, İnsan Yayınları, İstanbul 2002, ss. 273-274.

³⁹ Bogue, *a.g.e.*, s. 117.

⁴⁰ Steven Best, Douglas Kelner, *a.g.e.*, s. 115.

⁴¹ Bogue, *a.g.e.*, s. 117.

makinelere, organsız bedenler ve göçebe özne olarak ifadelendirebileceğimiz üç asıl evresine tekabül etmektedir.⁴²

Bu anlamda kapitalist yersiz yurtsuzlaştırmanın* en iyi örneği şizofrenliğin üretimi olup, şizofreni ne biyolojik bir durum ne de bir hastalıktır. Şizofreni mutlak kodbozumunun bir ürünü anlamında, potansiyel olarak özgürleştirici bir durumdur. Şizofreni yoluyla özneler, baskı altına alındıkları ego ve süperego kısıtlamalarından ve oedipal tuzaklardan kurtularak, kapitalizmin istikrarına ve yeniden üretilmesine karşı radikal bir tehdit oluşturma imkânını ele geçirebilirler. Deleuze ve Guattari için, modernliğin normalleştirici koşullarından kurtuluşa işaret eden şizofrenik süreç içerisindeki şizo-özne, kapitalizme yönelik gerçek yıkıcı bir güç anlamına gelmektedir.⁴³ Bu yüzden belki de, kapitalist yaşam koşulları altında yalnızca şizo-özneler, kişisel motivasyonlar ve toplum tarafından etkilenmemeye elverişli olması gereken standartları ve Deleuze'ün "kurumsal zincirler ve iletişime sahne olmayan görüş noktaları" şeklinde ifade ettiği şeyi ele geçirmeye muktedir olarak görülebilirler.⁴⁴

Sonuç

Kısacası, yetişkin cinselliğinden yersiz yurtsuzlaştırılmış bir kavram olan arzu, arzu felsefesi açısından, erotik karakterini kaybetmediği gibi, değişik bağlam ve ilişkilerde müracaat edilebilir bir kavram fonksiyonundadır. Herhangi bir indirgemeciliğe düşmek-sizin, çeşitliliğin bir sentezi yoluyla, yeni ilişkilerin yaratıldığı ani bir zuhur edişe tekabül eden arzu, Deleuze ve Guattari için, hem gücün vücut bulması, hem de ona bir kararlılık sağlayan söz konusu çeşitlilik bakımından, mekanik bir ilişkiye sahiptir. Zaten, Deleuze ve Guattari'nin, bir şeyin eksikliğinin hissi anlamındaki arkaik arzu tanımlamasına karşı çıkararak, arzunun herhangi bir şeyden yoksun olmadığı, yani objesinden mahrumiyete işaret etmediği, "arzu ve nesnesinin bir ve aynı şeye tekabül etmesinden dolayı, özne-nesne düallitesini imkânsız kıldığı" şeklindeki ifadeleri de, arzunun söz konusu tabiatından kaynaklanmaktadır.⁴⁵ Çünkü onlara göre, arzunun eksiklikle bir ilgisi olmadığı gibi, o verili doğal bir şey olarak da düşünülemez. Zira yapı veya doğuştan ziyade, sürece tekabül eden arzu, duygusalın tersine etki (duyarlılık), özneliliğin tersine vakıa ve bir şey ya da kişinin tersine olay olarak düşünülmelidir. Aynı şekilde arzu, kendini yal-

⁴² Bogue, *a.g.e.*, s. 121.

* Sosyal-üretimin daima arzulama-üretimini biçimlendiren belirli koşulları tedarik ettiğini vurgulayan Deleuze ve Guattari açısından bakıldığında, bir sosyal-üretim modu, sosyal üretimin mümkün kıldığı arzulama-üretiminin formuna göre değerlendirilmek durumundadır. Kapitalizmin değeri de, Marx tarafından takdir edildiği şekliyle, sosyal üretim modu olarak yalnızca olağanüstü materyal üretkenliğinde değildir, fakat bunun da ötesinde, arzulama-üretiminin radikal derecede özgür bir formu olan şizofreniyi yaratmaya meyilli oluşundadır. Eugene Holland, *a.g.e.*, p. 66.

⁴³ Steven Best, Douglas Kelner, *a.g.e.*, s. 116.

⁴⁴ John W. Murphy, *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, Çeviren: Hüsametin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000, s. 78.

⁴⁵ Crystal Elerson, "What is Desire?", <http://www.uta.edu/HyperNews/get/delgua/96.html> 08.07.2009

nızca “yeğinlik alanlarıyla, eşiklerle, yumaklarla, akımlarla tanımlayan bir içkinlik planı veya ‘organsız bedenin’ oluşumunu” içerdiğinden dolayı, biyolojik olduğu kadar politik içerimlere de sahiptir. Söz konusu politik içerimine bağlı olarak da arzu ve organsız beden kavramları, iktidar örgütlenmeleri de dâhil olmak üzere, her türlü örgütlenme katmanlarıyla tam bir karşılık arz eder.⁴⁶

Abstract

Deleuze and Guattari’s Philosophy and Politics of Desire

In a very general evaluation, it can be said that one of the most importance issues in contemporary philosophy is the debates which are turning around the concepts of identity and difference. By the same token, it can be said that, Deleuze and Guattari’s analysis of desire which is connected to these debates, corresponds a philosophy and politics of desire that gives priority becoming over Being and difference over identity. In this context, this paper investigates Deleuze and Guattari’s critique of classical and Freudian concept of desire that is defined as a lack of something. For Deleuze and Guattari, the problems of “identity and difference” in contemporary world depends on the philosophical and psychoanalytical conception of desire. For example, according to Deleuze and Guattari, Freudian psychoanalysis is a technology that attempts to recode desire and control it by inextricably linking desire to the Oedipal complex and the guilt of incest. In this way, Freudian psychoanalysis, defining desire as a lack of something, destroys desire’s free flows and encode it in capitalist life practices. Therefore, Deleuze and Guattari try to introduce a philosophy of desire that aims absolute decoding of the flows of desire.

Key Words: Deleuze, Guattari, Arzu, Anti-Oedipus, Nietzsche, Social Unconscious, Capitalism, Philosophy of Desire, Shizoanalysis.

KAYNAKÇA

Alison Ross, "Desire", *The Deleuze Dictionary*, Ed: Adrian Parr, Edinburgh University Press, Edinburg 2005.

Claire Colbrook, *Understanding Deleuze*, Allen & Unwin, Crows Nest 2002.

Crystal Elerson, "What is Desire?", <http://www.uta.edu /HyperNews /get/delgua/96.html> 08.07.2009

Deleuze, "Arzu ve Zevk", Çeviren: Ali Akay, *Toplumbilim: Gilles Deleuze Özel Sayısı*, Sayı: 5, Kasım 1996.

Deleuze, "Göçebe Düşünce", Çeviren: Aslı Kayhan, *Toplumbilim: Gilles Deleuze Özel Sayısı*, Sayı: 5, Kasım 1996.

Edith Wyschogrod, *Azizler ve Postmodernizm*, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.

⁴⁶ Deleuze, "Arzu ve Zevk", Çeviren: Ali Akay, *Toplumbilim: Gilles Deleuze Özel Sayısı*, Sayı: 5, Kasım 1996, s. 62.

Eugene Holland, "Desire+Social-Production", *The Deleuze Dictionary*, Ed: Adrian Parr, Edinburgh University Press, Edinburgh 2005.

Felix Guattari, "Politika ve Psikanaliz", Çeviren: Ali Akay, *Toplumbilim: Gilles Deleuze Özel Sayısı*, Sayı: 5, Kasım 1996.

Michel Foucault, "Anti-Oidipus'a Önsöz", Çeviren: Ali Akay, *Toplumbilim: Gilles Deleuze Özel Sayısı*, Sayı: 5, Kasım 1996.

Michel Foucault, "Anti-Oidipus'a Önsöz", Çeviren: Işık Ergüden, *Entelektüelin Siyasi İşlevi: 'Seçme Yazılar 1'*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000.

Michel Foucault, "Entelektüeller ve İktidar", Çeviren: Işık Ergüden, *Entelektüelin Siyasi İşlevi: 'Seçme Yazılar 1'*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000.

Gilles Deleuze and Felix Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, Translated by: Barian Massumi, University of Minnesota Press, Minneapolis and London 1987.

Gilles Deleuze and Felix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia Vol. 1*, Translated by: Robert Hurley, Mark Seem and Helen R. Lane, University of Minnesota Press, Minneapolis 1983.

Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 1*, "Göçebebilimi İncelemesi: Savaş Makinası", Çeviren Ali Akay, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1990.

Gilles Deleuze, Felix Guattari ve Catherine Backes Clement, "Kapitalizm ve Şizofreni Üzerine", Çeviren: Kadri Mustafa Orağlı, *Toplumbilim: Gilles Deleuze Özel Sayısı*, Sayı: 5, Kasım 1996.

Gilles Deleuze, *Nietzsche and Philosophy*, Translated by: Hugh Tomlinson, The Athlone Press, New York 1989.

Gilles Deleuze, *Nietzsche*, Çeviren: İlke Karadağ, Otonom Yayınları, İstanbul 2005.

Jan Sjunnesson, "Power and Desire in the Political Ontology of Spinoza and Deleuze/Guattari", <http://elwa.ilu.uu.se/jansju/spinoza.html> 07.04.2009

Jerry Aline Flieger, "Overdetermined Oedipus: Mommy Daddy and Me as Desiring-Machine", *The Sout Atlantic Quarterly* 96:3, Yaz 1997.

John W. Murphy, *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, Çeviren: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000.

Philip Goodchild, *Deleuze ve Guattari: Arzu Politikasına Giriş*, Çeviren: Rahmi G. Öğdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.

Ronald Bogue, *Deleuze ve Guattari*, Çeviren: İsmail Öğretir ve Ali Utku, Birey Yayıncılık, İstanbul 2002.

Steven Best, Douglas Kelner, *Postmodern Teori*, Çeviren: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998.

Stuart Sim, *The Routledge Critical Dictionary of Postmodern Thought*, Routledge, New York, 1998.